

Mr Александра Павловић

*Међубиблиотечка
позајмица
– водич 2004 –*

Иако о међубиблиотечкој позајмици размишљамо, најчешће, као о сасвим обичном сервису који представља, једноставно, «премошћење јаза између места на коме смо и места на коме је материјал који нам је потребан»¹, електронска доступност извора, с једне стране, као и опстајање класичних форми, с друге, отварају изобиље путева, међу којима је данас, донекле парадоксално, сасвим сигурно, теже изабрати «прави».

О значају ове делатности, нарочито данас, када је интеракција међу библиотекама свакодневна појава, није потребно посебно говорити. Ниједна значајнија библиотека, наиме, с обзиром, првенствено, на потребе својих корисника, не може да постоји без основне службе за међубиблиотечку позајмицу. До којих је промена дошло у овој делатности, како је данас обављамо и како се она одразила на улогу библиотекара данас?

Деценија међународне изолације у којој се наша земља нашла, била је управо деценија готово највећих промена на пољу науке и технологије, и, консеквентно, у области делатности о којој говоримо. *Одељење за научне делатности и рефералну делатност* је, наиме, некада представљало један од најјачих центара за међубиблиотечку позајмицу у Југославији. Услед недостатка наменских средстава, потпуног прекида платног промета са иностранством и финансијске ситуације у којој се нашао и Универзитет и корисници, ова делатност је сасвим замрла.

У време када смо обновили комуникације са светским библиотекама, делатност је, добрим делом, претрпела знатне измене. Пре свега, све учесталија појава докумената у електронском облику, као и он-лајн приступ централним или виртуелним, каталозима светских библиотека, допринели су и трансформацији ове делатности, док су се, подједнако, унутар ње саме, увелико развијали софтвер и дизајн, и сами прилагођени новим потребама, првенствено корисника, а затим, и информатичара и библиотекара.

Аутоматизација међубиблиотечке позајмице, у најширем виду, пружила је, такође, могућности лакшег и бржег «локализовања» документа, потпуну библиографску прегледност референци, и, најважније, могућност електронске, како поруџбине, тако и добијања докумената.

Класична набавка докумената

Ако се још увек нисмо регистровали, или, на било који други начин, успоставили комуникацију са великим аутоматизованим сервисима за међубиблиотечку позајмицу, грађу неопходну нашим корисницима можемо и даље набављати класичним путем.

За набавку докумената биће нам потребан унифицирани захтев (INTERNATIONAL LOAN REQUEST FORM), у вези са чијом је употребом договор, а на препоруку ИФЛА-е, склопљен још 1. октобра 1954.

Образац за наручивање документа

¹ Deker, Ronald: *Beyond the photocopy machine*, Interlending and document supply, 7th International Conference, 1-5 October, 2001, Ljubljana

I.F.L.A. INTERNATIONAL LOAN/PHOTOCOPY REQUEST FORM FORMULAIRE DE DEMANDE DE PRET/PHOTOCOPIE INTERNATIONALE COPY B EXEMPLAIRE B					Request ref no/Patron identifier No de commande/identité de lecteur	
Borrowing library's address Adresse de la bibliothèque emprunteuse			Needed by Demande avant		Quote if cost exceeds Prix si plus que	
			Shelfmark Cot de placement			
			Request for: ☐ Loan ☐ Photocopy ☐ Microform			
			Commande de: Prêt Photocopie			
			Report/Response			
Book: Author, title - Livre: Auteur, titre/Serials: Title, article title, author - Périodiques/Titre, titre de l'article, auteur						
Place of Publication Lieu de publication			Publisher Éditeur			
Year-Année	Volume-Tome	Part-No	Pages	ISBN/ISSN		
Edition		Source of verification/reference Référence bibliographique/Vérification				
Lending library's address/adresse de la bibliothèque prêteuse					☐ Part not held/Volume /fascicule non détenu	
					☐ Title not held /nous n'avons pas ce titre	
					☐ Not traced/Ne figure pas dans cette bibl.	
					☐ Not for loan/Exclu de prêt	
					☐ Copyright restrictions	
					☐ Not immediately available. Reapply in.....weeks Non disponible actuellement. Renouvelez la demande dans.....semaines	
					☐ Lent until/Prêté jusqu'à/.....	
					☐ Use in library only/A consulter sur place uniquement	
					I declare that this publication is required only for the purpose of research or private study. Je déclare que cette publication a été demandée qu'à des fins de recherche ou d'étude privée	
					Signature.....	
					Date.....	

Ovi obrasци (форма В+С) су уобичајени и међународно признати, а сврха им је олакшавање порудбине књига. Они сами немају никакву монетарну вредност, и не могу бити признати као средство плаћања. Не треба их, дакле, замењивати са пластифицираним ваучерима, као једним од средстава платежних трансакција за оне библиотеке које учествују у Ваучер шеми², а на њима самима је могуће написати којим начином ће се тражени документ платити, као и сваку другу врсту напомене, за коју сматрамо да је потребна.

Захтев, који обавезно шаљемо у два примерка (В+С, први који остаје библиотеци којој је упућен, други који се са траженим документом враћа), равноправно омогућује набављање монографских публикација, копија одређених делова монографских публикација, као и чланака из периодике. Путем њега је, *de facto*, могуће тражити било коју врсту грађе, чији пријем, међутим, ипак стоји у вези са интерном политиком библиотеке којој се обраћамо.

У чему су актуелне новине у овом, класичном, виду набављања докумената. Ранијих година смо располагали извесним бројем приручника³, на основу којих смо могли да закључимо која библиотека, према својој намени и врсти, може да има документ који нам је био потребан. Била је то, не тако ретко, такозвана «набавка на слепо». Тек примивши, повратно, реверс, на његовој полеђини бисмо видели да ли библиотека поседује документ, а уколико га поседује, да ли он потпада под политику позајмљивања. Узимајући у обзир време, које је било потребно да се оваква комуникација обави, позајмица је трајала неупоредиво дуже од данашње, и, с обзиром на учинак, била, извесно, лошија.

² IFLA VOUCHER SCHEME, www.ifla.org

³ Koch, H.-A., Kuehling, O.: *Von der Information zum Dokument: Ein Wegweiser zur Literaturbeschaffung durch Bibliotheken*, Frankfurt a. M./ Berlin, 1981; INTERLIBRARY COMMUNICATIONS AND INFORMATION NETWORKS, ed. By Joseph Becker, American Library Association, Chicago, 1971; *Internationales Bibliotheks-Handbuch World Guide to Libraries*, comp. By K.G. Saur Muenchen, 1968; *Instructions for using IFLA loan/photocopy request form*, www.ifla.org;

При класичној позајмици данас, ако смо на њу принуђени из више разлога, уз приручнике који су нам и даље потребни, упућивање захтева «на слепо», као, уосталом, и функција саме **UAP** повеље, о којој ће касније бити речи, постају данас, добрим делом, «*contradictio in adjecto*», осим, наравно, у правним питањима, будући да портали и веб-сајтови библиотека, чак и када немају аутоматизовану позајмицу, или врсту уговора са другом библиотеком, која би омогућила аутоматско преузимање, дају увид у каталог, редовно и са податком о доступности документа. Велики сервиси за међународну позајмицу нуде и преглед свих библиотека које поседују тражени документ.

Другим речима, када добијемо захтев од нашег корисника, први корак, тзв. «локализација» документа, овога пута је олакшана тиме што ћемо, пре свега, улазити у системе. Сви системи су доступни и бесплатни, у смислу он-лајн претраживања, за које нам није потребна никаква лозинка, нити учлањење. У оквиру система, лако ћемо, уз најмањи број понуђених библиографских референци (какав је најчешће случај: корисник «отприлике» зна наслов књиге, годину издања и сл.), а захваљујући великом броју понуђених идентификационих опција (кључна реч из наслова, издавач, година издања, име аутора итд., као и могућност «транкирања»), успети да установимо о ком документу је реч. Подједнако, добијамо преглед свих институција које документ поседују, њихове посебне примедбе (доступно за позајмицу или не), идентификационе бројеве, сигнатуре, тренутно стање (заузете или слободне), као и тачне адресе библиотека, сервиса, контакт особа за позајмицу и њихове личне електронске поште. Тиме је моменат сарадње неупоредиво олакшан, а интеракција аутоматски успостављена.

Аутоматизована електронска позајмица

Између бројних сервиса за међубиблиотечку позајмицу, насталих у последњих две деценије, а који су аутоматизоване функције портала, какви су:

NAL Document Delivery Services (National Agricultural Library (NAL) Beltsville Maryland. www.nal.usda.gov/ddsb/)

DocDel.net - A Gateway To A World Of Document Delivery Resources. www.docdel.net/

CISTI, cisti-icist.nrc-cnrc.gc.ca/docdel/docdel_e.shtml

British Library Document Supply Centre: services. www.bl.uk/services/bsds/dsc/delivery.html

FOI Services: Your Source for Unpublished FDA Documents

www.foiservices.com/

Just-in-Time(sm): Electronic Article Delivery Services.

www.public.iastate.edu/~CYBERSTACKS/Just.htm

News @ Cisco: TDC Tele Danmark Extends Corporate Network Services.

newsroom.cisco.com/dlls/prod_011602.html

EasyLink Services - Europe - Denmark

www.easylink.com/home_europe/0_5_2_denmark.cfm

LLRX -- European Document Delivery Suppliers and Resources on the ...
www.llrx.com/features/european.htm

INIST-CNRS: Document delivery services
www.inist.fr/en/PRODUITS/livraison.php

Document Delivery Services in Germany

Document Delivery Services in Germany. Homepage of Subito (only in German) <http://www.subito-doc.de>.

Homepage of DBI-Link. German version: <http://www.dbilink.de>. ...
home.snafu.de/uwesky/docdel/home.htm

и многи други, који покривају, практично, цео свет.

Темељне координате делатности

За делатност међубиблиотечке позајмице, мада и сами у трансформацији, најважнији су, свакако, **Секција за испоруку докумената и међубиблиотечку позајмицу, Биро за међународну позајмицу, Међународни биро за УАП, Повеља о универзалној доступности публикација**, те **стандарди и протоколи** ИФЛА-е у међубиблиотечкој позајмици. Ова два **форума**, као и **повеља**, заједно са **протоколима, стандардима, принципима и смерницама процедуре** међубиблиотечке позајмице, у темељу су и наше вишедеценијске праксе.

Секције

Секција за испоруку докумената и међубиблиотечку позајмицу (*The Section on Document Delivery and Interlending*), која је, иначе, једна од пет одељења за колекције и сервисе ИФЛА-е, јесте форум за оне библиотеке и установе које обрађују информацију на начин да ова у сваком смислу, свуда у свету, буде сасвим доступна. Доступност информације подразумева постојање читавог спектра извора информација, као и технологија, које би овакву доступност омогућиле. Секција је у тесној сарадњи са **Бироом за међубиблиотечку позајмицу** (*IFLA Office for International Lending*), коју, опет, подржава **UAP (Universal Availability of Publications) Core Programme**.

Секција настоји да усаврши и прошири начине позајмице и испоруке докумената, како на домаћем, тако и на међународном нивоу, коришћењем нових технологија и сарадњом библиотека, као и новим релацијама са крајњим корисницима. Сарадници ове организације раде на развоју и ширењу свих информација, данас, најчешће, преко сопственог веб-сајта (www.ifla.org), новина и публикација (**IFLA Journal, IFLA's Annual Report, IFLA/SAUR Publications**), програма са конференција ИФЛА-е, подржавањем радионица за међубиблиотечку позајмицу. Тренутно, 172 институције и организације представљају чланице Секције, којом руководи **Одбор** (*Standing Committee*) од 20 чланова, а који се састаје на генералним конференцијама ИФЛА-е. Циљеви секције су:

- оптимизација интернационалне доступности информације о месту документа
- мониторинг импакта електронских публикација и других аутоматизованих форми
- мониторинг импакта копирајта и других правних питања
- развој принципа и модела набавке материјала

- разматрање посебних проблема међубиблиотечке позајмице у развијеним земљама
- организовање семинара и других видова обуке за библиотеке које се баве овом делатношћу
- развој и имплементација протокола и стандарда
- развој статистичких метода у међубиблиотечкој делатности

Секција нарочиту пажњу посвећује примени нових дигиталних технологија, ауторским и другим правним питањима, примени ISO стандарда, а, заједно са *Бироом за међународну позајмицу*, и развоју електронске ваучер шеме.

Биро за међународну позајмицу (*IFLA Office for International lending*) основан је 1975. године, при *Одељењу за међубиблиотечку позајмицу и испоруку докумената Британске библиотеке*. У њему је, већ од 1979. године, почео рад на развоју и примени програма **UAP**, програма о универзалној доступности публикација, као концепцији паралелној оној о Универзалној библиографској контроли, који је, истовремено, и циљ и програм. Већ 1980., основан је и **Међународни биро за УАП** (*International Office for UAP*).

Протоколи и стандарди

Омогућују интерконекцију компјутерских система, као и контролу и менаџмент свих трансакција трансакција међубиблиотечке позајмице. Постоје 3 појединачна протокол стандарда за међубиблиотечку позајмицу

ISO 10160:1997	дефиниција делатности
ISO 10161-1:1997	спецификације
ISO 10161-2:1997	имплементација протокола

Протоколе је донела *Међународна организација за стандардизацију* (ISO), а о њима се брину посебне агенције (*ISO Working Group, Maintenance Agency*). Прва два се односе на дефиницију и спецификацију делатности, као и смернице, и оба су објављена 1993., са другим издањем из 1997. године.

У неким земљама, међубиблиотечка позајмица је централизована, у другима, међутим, може да буде централизована тек за одређени тип библиотека, или то не мора ни да буде.

Протокол ISO 10160 даје 3 различита модела за међубиблиотечку делатност:

- једноставан модел (децентрализована позајмица. Свака библиотека лоцира документ и шаље захтев. Библиотека којој је захтев упућен, може да пристане на позајмицу, али не, неминовно. Захтев се, каже се у Протоколу, шаље онолико пута колико је потребно да се документ прибави, или, док библиотека која га шаље, једноставно, не одустане. Посебан тип овог модела је **прослеђивање (forwarding)** захтева, што, наравно, библиотеци која шаље захтев знатно олакшава посао, мада, у овом случају, библиотека која прослеђује не мора, неопходно, да лоцира место траженог документа.)
- ланчани модел (подразумева постојање одређеног центра, као и подразумевајући моменат прослеђивања читавој листи библиотека, обично оних који, у оквиру неке области, и саме сарађују

- комбиновани модел (подразумева споразум међу библиотекама. Поново су у питању само две библиотеке, док друге учествују посреднички. Овај вид позајмице је заступљен углавном у срединама у којима постоји јединствени каталог, тако да се захтев циљано прослеђује библиотеци која документ поседује).

Ова три модела, наиме, описују начине на који се међубиблиотечка позајмица остварује у различитим земљама, и у овом је документу описана у пуном виду⁴, и даје предлоге који се тичу темељне процедуре.

- слања захтева
- прослеђивања захтева
- обнављања захтева
- додатних информација о документу (информације о оштећеном, непотпуном или изгубљеном документу, и др.)
- отказивању захтева
- одређеном периоду у коме је потребно добити документ и сл.

Ревизија овог протокола, је урађена 27. априла 1995., а потврђена на панелу ИФЛА-е у Берлину 2003.

Принципи и смернице процедуре (International Lending and Document Delivery Principles and Guidelines for Procedure)

Усвојени 1954, са последњом ревизијом 2001, ових 8 темељних принципа, као и бројне смернице, проистекле из широке праксе земаља са развијеном међубиблиотечком позајмицом, омогућују лакшу комуникацију и штите појединачне интересе библиотека. Принципи се односе на:

1. националну одговорност
2. национални систем позајмице
3. националну политику међународне позајмице
4. слање захтева
5. набавку грађе
6. ауторско право
7. одговорност за позајмљени материјал
8. наплаћивање

Први принцип је подршка концепту UAP-а, који је угашен 31. марта 2003. године, а чију је улогу идејне и практичне подршке делатности преузела *Секција за испоруку докумената и међубиблиотечку позајмицу*.

Универзитетска библиотека «Светозар Марковић» се, следећи успешну сарадњу претходних деценија, определила за један од најзанимљивијих и најдинамичнијих сервиса, - ***SUBITO – Dokumente aus Bibliotheken*** (www.subito-doc.de).

⁴ ***Models for Open System Protocol Development : A Technical Report (1994). Edited by Liv Aasa Holm. <http://www.ifla.org/VI/5/reports/rep6/rep6.htm>. (Протокол даје детаљан опис трансакције, суптрансакције и свих видова интермедијалних односа, у које институције, приликом позајмице, улазе. Протокол, подједнако, даје и врсту стручног термилошког речника.***